

Beszélgetés Kapitány Gáborral 60. születésnapja alkalmából

Mátyus Aliz: *Az első, amit szeretnék kérdezni, lévén, hogy mindkettőnk mögött 60 év és annak tapasztalata áll, amiből 40-et biztosan lehet úgy számítani, hogy az ember – legalább is azokban a dolgokban, amik neki igazán fontosak – meghatározó, Te hogy véled, mi is van az első két évtizeddel, s mi azután? Felteszem, hogy az olyan típusú emberben, akiben az alakító szándék megvan, tervez. S tervezésének alapja – legyen pszichológus, szociológus – a megismerés. Először is az ember megismeri magát. S annak alapján dönt, arról is, hogy mire legjobban, ha vállalkozik. Megismeri a társát, megszülető gyerekeit, s a rajtuk kívüli, a számára további legfontosabb embereket, s amibe a tanítványok is beleférhetnek. És persze a még tágabb környezet – a társadalom-egésszel bezáróan – ismeretével akár még ahhoz is hozzá lehet férni. Mi a véleményed arról, hogy mi módon lehet pontosítani vagy módosítani, egy akár már 20 éves korban kialakult, megismerésen alapuló, a változtatni akarás szándékával összefüggésben lévő elképzelést?*

Kapitány Gábor: Hát ez egy nagyon komplex kérdés, az egyik fele arra vonatkozik, hogy mi mindenben kellett az embernek átértelmeznie vagy meg is változtatnia a saját céljait, a másik rész viszont maga a változtató képesség, az alkalmazkodó képesség ezekhez a dolgokhoz. Az utóbbi az valószínűleg az első 20 évből jön, tehát amikor az ember gyerekkorában kialakulnak a világhoz való viszony olyan modelljei, amelyeket azután használni tud egész életében. Az a kérdés tehát, hogy valaki ezeket a szükségszerű változásokat hogyan fogadja el, önmozgósítással, vagy egy rezignált, kívülálló szemlélettel... és még nagyon sok variáció lehetséges. Ezek részben alkati dolgok, amibe az ember ugye beleszületik, részben a szocializáció következményei, beleértve a családi nevelést, iskolai hatásokat. Ebben is egyébként már változott az embernek az álláspontja, mert amikor fiatalok voltunk, azt gondoltuk, hogy a veleszületett dolgoknak sokkal kisebb a szerepe, és sokkal meghatározóbb és nagyobb a szerepe annak, ami később, a szocializáció során alakul ki. (Természetes ez, hiszen a fiatal ember azt reméli, hogy saját aktivitásának nagyobb lehet a súlya annál, mint amit készen kapott). Amióta gyerekeink vannak, úgy látjuk, hogy azért a két tényező aránya legfeljebb fele-fele lehet. Tehát sok van, amit az ember magával hoz, a születéstől vagy még régebről. Úgy, hogy erről nyit.

S hogy miben kellett az embernek változtatnia az elképzeléseit, nyilvánvaló, hogy szinte mindenben. Azért persze nem mindenben... hát például a csa-

A
R
C
K
É
P
E
K

ládról, a magánéletről, a párkapcsolatról kialakult véleményem vagy szemléletem, az alapvetően nem változott semmit. És tulajdonképpen az összes etikai alapelvekre ez elmondható. Talán az ember kissé toleránsabb, megértőbb lett, de a lényegét illetően nincs jelentős változás. Amiben feltétlenül változás van, az egyik az inkább csak a felszínen vagy a látászat szintjén, ez a társadalomról alkotott elképzelésem. Hát itt látszólag jelentős változás van. Mert ugye fiatal koromban alapvetően Marx premisszáiból indultam ki, és ha az ember, a korabeli szocializmus számos műalkotása által sugallt humanisztikus jövőkép alapján egy ilyen ideális, emberi jövőt képzel el, hát ez alól az elképzelés alól tulajdonképpen a történelem ment ki. Nem az én elképzeléseim változtak meg, mert azok alapvetően nem változtak meg, tehát én most is ugyanúgy azt gondolom, hogy az embernek egy humánusabb, igazságosabb világ hitében kell tevékenykednie, egyszerűen kiment alóla az a történelem, ami akkor magában hordozta elvben azt a lehetőséget, amit akkor úgy neveztek, hogy emberarcú szocializmus. Amit például a csehek próbáltak 68-ban, hogy egy ilyen humanisztikusabb irányba mehet ez az egész, és akkor úgy tűnt, hogy egy ilyen ideálisabb jövőkép a láthatáron van. Ebből annyi változott, hogy ma már nem gondolom,

hogy vannak ideális társadalmak, meg optimális társadalmak, egy ilyen mennyország-szerű jövőképpel. Tehát ez a része megváltozott, de mondom, azok az alapelvek, vagy alapgondolatok, amiknek alapján annak idején gondolkoztam, az nem változott meg, csak a világ változott meg. Ennek például az lett a következménye, és ez is feltétlenül változás, hogy az ember elkezdte keresni, hogy hogyan lehet ezeket az értékeket úgy átmenteni, hogy ezek érvényesek legyenek a megváltozott körülmények között is. És továbbra is fontosnak tartom keresni a kapitalizmus valóságos alternatíváit. Mert abba nem tudok beletörődni, hogy a kapitalizmusnak, ennek az irracionális, antihumánus és antropológiai értelemben vett (tehát az emberi képességeket az ember belső gazdagodásának irányába) mozgósító tartalékait mára már fölélt rendszernek ne lenne alternatívája és hogy minden örökre így maradjon. Keresni kell ennek az alternatíváit. Ez az alternatíva nem nagyon különbözik attól, ahogy én a 60-as években láttam, csak bizonyos elemei cserélődtek ki. És a marxi alapgondolatokkal szemben is sokkal több kritika van bennünk, mint akkor volt. Tehát fenntartva, hogy Marx nagy gondolkodó volt és nagyon sok minden tovább vihető az ő gondolkodásából, de azért elég alapvető kérdésekben, mint amilyen a munkásosztályról és annak szerepéről kialakított képe, az osztályharcról kialakított képe, a forradalom szükségességéről kialakított képe stb., stb., elég sok elem van, amit az ember ma már tévedésnek gondol, ilyen értelemben az ember gondolkodása tehát mindenképpen átalakult.

Ez tehát az egyik olyan terület, ahol az embernek a gondolkodását mindenképpen átalakította a közben eltelt idő.

Ezzel részben összefügg az, hogy mi úgy indulunk a pályánkon, hogy a legelső dolog, amit munkaként végeztünk a Művelődés-kutató Intézetben, egy kísérlet volt, amelynek az volt a kérdésfeltevése, hogy hogyan lehet az embereket megtanítani írni, tehát hogyan lehet elérni, hogy a saját életproblémájukat kreatívan feldolgozó alkotók legyenek. Ennek elméleti alapja az az elképzelés volt, hogy a jövő egy olyan társadalomé, ahol (az idealisztikus kommunista képek megfelelően) tulajdonképpen mindenki alkotó, kreatív, felszabadult, stb. ember lesz. Mindenki képes művészi szintű alkotásra, és ezzel tulajdonképpen a népművészetnek egy magasabb individualitású szintje létre jön. Ez a kísérlet nem volt teljesen kudarcos; ugyan nem győzött meg bennünket arról, hogy feltétlenül igazunk van, mert az eredmény nem volt teljesen olyan, mint amit eredetileg elképzeltünk. De elég érdekes írásmű lett

az eredménye annak a közös munkának, amelyet gyári munkások, adminisztrátorok, mérnökök két csoportjával folytattunk. Azóta a pályánk másfelé kanyarodott, ezt a kísérletet nem folytattuk később. Tehát ma már nincsenek ilyen típusú ambícióink, ugyanakkor hiszünk továbbra is a kreativitásban, a művészet világmegismerő szerepében, s abban sem vagyok biztos, hogy a világ nem halad-e magától valami olyasféle irányba, mint amit ez a kísérlet pedzegetett, hiszen az internet, meg egy csomó más, a mai technikai rendszerek által megjelentetett feltétel magában hordja az alkotás tömegessé válásának lehetőségét is...

Ugyanakkor, ami viszont ténylegesen, alapvetően megváltozott – s azt hiszem ez a legfontosabb a változások közül – pontosan ez a világalakítási attitűd. Az ember fiatalon – általában a fiatalok jellemzője ez – tesz valamit, amivel azt hiszi, hogy a világot a sarkaiból kifordítja. Ez a világfordító attitűd később már egyáltalán nem tűnik olyan vonzónak. Ma már nem nagyon hiszem, hogy az emberek törekvései úgy tudják változtatni a világot, ahogy az emberek szeretnék (általában valami más, gyakran sokkal rosszabb sül ki belőle), és az ember legfeljebb amolyan jóindulatú iróniával nézi ezt az egészet. Nem tartom feleslegesnek a mindenkori fiatalok ilyen fajta törekvéseit, mert ha az ideális célok nem válnak is valóra, de azért az nem mindegy, hogy az ember próbál-e valamit változtatni, megpróbálja-e „helyretolni a kizökkent világot”, vagy nem csinál semmit. De ma már tisztában vagyok azzal, hogy a világ sosem arra mozdul, amerre mozdítjuk (s ez nem is lehet másként, hiszen az emberiség lényege, hogy különböző, egymással sok mindenben ellentétbe is kerülő szubjektumok sokasága alkotja, s így az aktivitások eredménye mindig csak valamilyen eredő lehet). Ettől azonban még nem vagyunk csalódottak. Nem gondoljuk azt, hogy eltékoztunk volna az életünk-ből éveket, vagy hogy hülyeségeket csináltunk volna, mindaz amit csináltunk, akár azt az eredményt hozta, amit elképzeltünk, akár nem, hozzátartozott az ember tanulási folyamatához. Végül is azt gondolom, hogy úgy nem tud az ember a világon változtatni, hogy a végén abból az legyen, amit ő elképzelt, de ugyanakkor minden ember tud a világon változtatni. Ezt fönntartom, ebben ma is hiszek. Hogy nem felesleges, amit az ember csinál. Azon pedig fölösleges rágódnia, hogy mi lesz a sorsa mindannak, amit ő bedobott a világba, mert csak pár évig tudja nyomon kísérni, aztán, ha eltelt az élet, úgy is kiszáll az egészből. (Persze egyáltalán nem mindegy, hogy amit így „bedobunk a világba”, valami olyasmi, ami ad valamit az embereknek, vagy olyasmi, ami elvesz

tőlük; és igyekezni kell az általunk kezdeményezett-eket minél jobban körülbástyázni az ellen, hogy emberellenesen használhassák föl. Ez a mi felelősségünk. De közben azért nem lehetnek illúzióink. Hogy mindenből a lehető legrosszabbat is ki lehet hozni. Éppen ez az ember akaratszabadságának a lényege: a Jó meg a Rossz állandóan megharcol mindenért, s az a mi szabad döntésünk, hogy ebben a harcban mit teszünk.) Azt nem tudhatjuk soha előre, hogy amit teszünk, létrehozunk, annak mi lesz az eredménye, milyenek lesznek a következményei. Hát nagyon röviden ennyi.

M. A.: *Akkor most hadd kérdezzem meg, hogy miután fiatalon a te esélyed arra is megvolt, hogy szépíró legyél, s máig sem mondtál le róla, mikkel kapcsolódik össze az egyik szerep és a másik, és hogy módosítja a kettő egymást.*

K. G.: Annak idején egyik tanárom azt mondta az egyetemen, hogy ez életveszélyes, ilyet ne csináljak. Mármint, hogy mind a kettővel próbálok foglalkozni, tudománnyal és írással is. Mert, hogy azt nem lehet, mert hogy akkor fél-teljesítmények lesznek, és elrettentőnek szánt példákat soroltak, most nem akarok neveket említeni. Hogy voltak olyan szerencsétlenek, akik mind a kettővel – tudománnyal is, művészettel is – foglalkoztak, és milyen kudarcos volt az az eredmény. Ebben is lehet igazság, de persze rengeteg a példa arra is, amikor sikerül mind a két agyféltekéből a maximumot kihozni, Leonardótól Goetheig, Németh Lászlótól Umberto Eco-ig, és még nagyon sok mindenkit lehetne említeni. (Arról nem is beszélve, hogy a világhoz való kétféle közelítés nagyon termékenyítőleg hathat egymásra, különösen, ha a tudomány-oldal emberekkel való foglalkozást jelent. Ki tudja, mekkora szerepe van Csehov orvosi gyakorlatának az írói teljesítményében). Mindenesetre velem annyi történt, hogy fiatal koromban, amikor úgy kezdtem egy regényt írni, hogy valószínűleg túl fiatal és tapasztalatlan voltam – a tapasztalatlanságon az élettapasztalat mélységének a hiányát értem – az kudarc volt. És mivel abba már nagyon kezdtem belecsavarodni, akkor Áginak köszönhetően, aki mondhatom, hogy megmentette az életemet, mert kihúzott ebből, abbahagytam. És akkor azt mondtam, hogy most a másik felével fogok foglalkozni. A tudomány-felével. És miért nem lehetne a kettőt felváltva használni. Nekem egyébként az a tapasztalatom, hogy amikor az ember nem tud valamiről semmit, csak a jelenlétét érzi a jelenségnek, de még a kérdést sem tudja jól feltenni róla, akkor jobb, ha művészetet, irodalmat csinál, mert az segít neki ebben. És akkor utána, amikor abból már az eredmény kijött, akkor lehet racionális, tudományos to-

vábbi lépéseket tenni. Szisztematikusan kidolgozni azt, amiről már tudjuk kicsoda. És fordítva. Amikor az ember azt mondja, hogy egyértelműen látok valamit, azt gyorsan meg lehet írni tudományosan, viszont közben felmerülnek a kérdőjelek, s hogy talán mégsem teljesen egyértelmű a dolog, s ezek a kérdőjelek megint elvihetnek a művészet-típusú megközelítések irányába. Ez így nagyon jó, ha az ember tudja jól kezelni. Persze meg kell, hogy mondjam, nem mindig tudtam jól kezelni. Amikor az előbb azt mondtam, hogy nincsenek elherdált éveim, ez nem teljesen igaz, mert éppen a szépirodalom tekintetében, igen is vannak. Tehát nagyon sok olyan év volt, amikor teljesen meddő módon próbálkoztam (mert mindig próbálkoztam) ilyen vagy olyan szépirodalmi célzatú szövegek előállításával. Aztán, azt is Áginak köszönhetem, akkor már másodjára mentette meg az életemet, mert akkor már kezdtem fizikailag is megbetegedni, talán éppen ezek miatt a bent szorult szépirodalmi elképzelések miatt is. Biztosan ismered, Juhász Ferencnek van az a verse: „És én már úgy érzem magam, mint anya, a boldogtalan, hisz szülni régen joga van, magzatának már foga van, de nem jön meg a fájdalom, és fuldoklik és nyög nagyon, s benne szakállt eresztve nő homlokáig a csecsemő”... Szóval kezdtem teljesen kikészülni, és akkor mondta Ági, hogy „most akkor vedd elő, és ne csak hogy akármit vegyél elő, hanem amit nagy írói tervednek szántál fiatal korodban, azt vedd elő. És azt írd meg”. És akkor megírtam a Tizenkét evangélium című regényemet.

Végül is az életünk java részét, ami ebből produktum volt, azt a tudományos pályán csináltuk végig. Most már lassan 20 könyvünk van. És ezzel tulajdonképpen elégedettek is vagyunk. Az ember csinálja, amit csinálnia kell, az a lényeg, hogy ő a maga lehetőleg minél szigorúbb belső mércéje alapján (s ebben mi különösen szerencsések vagyunk, mert egymás szigorú kritikusai is lehetünk) elégedett legyen azzal, amit tesz. A könyvek közül van, amivel az ember nagyon elégedett, van, amivel nem annyira elégedett. Ami a szépirodalmat illeti, ebben van bizonytalanság bennem, mert nem tudom, hogy az ember nem késik-e el bizonyos esetekben.

Tehát az emberben azért vannak kételyek. Aztán az ember azt mondja, hogy jó, jó, hát küzdök én ezzel a gondolattal, de azért csinálom, főleg, ha azt látom, hogy amit én el akarok, meg el tudok mondani az embereknek, azt más nem mondja el helyettem, aztán vagy használják majd, vagy nem. Tehát ugyanúgy, mint a többi munkánkkal kapcsolatban, majd valaki vagy használja, vagy nem használja...

SZÍN

Aztán az, hogy ember tervez, Isten végez, mert hogy ez lenne az alapkérdésed, ez rengeteg tényben megnyilvánul. Például, ha már a szépirodalomnál tartunk, én először verseket írtam. Annak idején az egyetem alkotókörében még úgy voltak az előadóstek, hogy mondjuk Bereményi olvasta a novelláit, én meg a verseimet. De azután eljutottam egy olyan pontra, hogy Nagy László, Juhász Ferenc, Pilinszky – akkor még élt Weöres is – úgy írják meg, úgy rajzolják meg a kor lírai lenyomatát, ahogy én nem tudom, és akkor meg mi a fenének, és akkor abba hagytam. Ennek 35-40 éve. Utána már csak abban gondolkoztam, hogy prózát írok. De az idén volt a Misi fiunknak az esküvője, amire írtam egy esküvői verset, egy olyan parainesis-félét, ez csak egy alkalmi vers volt, de valahogy beindított valamit, egyszer csak elkezdtek jönni a versek, valahogy azt kezdtem érezni, hogy vannak, amiket nekem kell megírnom, mert most nincs senki, aki megírja helyettem, és néhány hónap alatt írtam egy kötetnyit. Most van egy majdnem kész verskötet. Nem értem, ezek ilyen fura, váratlan, tervezhetetlen dolgok. Valószínűleg az az egyik legjobb életstratégia, csak nem mindig könnyű megvalósítani, hogy az ember ne nagyon tervezzen túlságosan konkrét módon, hogy ez most így vagy úgy legyen. Tervezen, persze, hogy miket szeretne megvalósítani, vagy mit akar elmondani az embereknek, de hogy annak mi lesz a sorsa, meg milyen hatást tud a társadalomra gyakorolni... Persze a remény mindig ott van bennünk, hogy milyen jó volna, ha hatása lenne.

Még a változásokról. Hogy az ember életében annyi azért mindenképpen változott, hogy végbement itt egy szakmai áttérő, a szakmai érdeklődésünk súlypontjának az áthelyeződése is. Az irodalomból, esztétikából elindulva nagyon hamar az értékszociológia területén találtuk magunkat. De ezt sem éreztük végállomásnak. A szociológia csak később kezdett áttolódni a puhább módszerek felé, a klasszikus kvantitatív szociológia pedig nekünk nem volt igazán szívünk szerinti... Csináltunk ilyen kutatást is... de ez nem az, amit igazán szerettünk csinálni. Egyre tudatosabbá vált bennünk, hogy a nyolcvanas évek eleje óta folytatott kutatásaink leginkább a kulturális antropológia szemléletével és módszertanával fedhetők le, amit művelünk, az leginkább a kulturális antropológiához, annak is a saját társadalom kutatásával foglalkozó, egyre többek által művelt ágához tartozik. Hát ez is egy váltás volt, ha már a váltásokról beszélünk, és nagyon jó váltás, mert ettől fogva jobban éreztük azt, hogy minden a helyén van, hogy ez az a szakma, amihez nekünk igazán képességeink vannak. Úgyhogy ez

volt egy másik ilyen előre nem látott fontos váltás az életünkben.

M. A.: *Eljutottam a 60. születésnapodra, amit a tanítványok rendeztek Neked. Sokan voltak és úgy viszonyultak Hozzád, mint akik köszönhetnek valamit Neked. Egy olyan időszakban, amikor a mester és tanítvány viszony egészen biztosan nem automatikusan működik. Örültem a születésnapodon, és a megtapasztalt működést kivételesnek érezttem. Min keresztül közlekedik ez a viszony ilyen jól?*

K. G.: Hát először is én nem hiszek abban, hogy olyan emberi alapviszonyok, mint amilyen például a szülő-gyerek viszony, amilyen a szerelem, vagy a tanítvány-tanár viszony, hogy ezek bármikor is el fognak tűnni. Mert ezek emberi alapviszonyok. Igen, én a tanár-diák viszonyt is alapviszonynak tartom, mert tulajdonképpen ez a szülő-gyerek viszony egyik változata. Mondjuk nem a közvetlen érzelmi szférában áll – bár van, akinek igen, nekem nem tartozik az intim szférámhoz –, de annak egy változata. Szerintem ez nem tűnik el. Más kérdés, hogy egyes korok jobban kedveznek neki, mint ahogy a családnak is vannak korok, amik jobban kedveznek, máskor kevésbé, de ezek emberi alap igények, ezek nem tűnnek el. Én is olyan büszke vagyok a két fiunkra, mint a csuda. A másik az, hogy én világeletemben nagyon utáltam a tekintélyelvűséget, ez ilyen alapvető, gondolom nemzedéki sajátosság is nálam. De én különösen utáltam, miközben soha nem voltam olyan hangosan lázadó típus. De sosem szerettem, ha valami tekintély alapon működik. Soha nem akartam azt, hogy valakinek a tanítványaként legyen számon tartva, mert elsősorban önmagam szerettem volna lenni. És amikor az ember átkerült a másik oldalra, amikor a diák helyzetből átkerült a tanár helyzetbe, akkor meg a másik oldalnak a szerepét sem szerettem. A saját tekintélyüket túlságosan komolyan vevő, azt célzatosan építő kollégák mindig nevetésre ingerelnek; most mit játszunk itt meg magunkat, hogy most mi vagyunk a nagy mesterek. Az ember kialakított egy olyan tanári stílust, aminek a lényege az, hogy a másikat is felnőttnek tekintjük. És anélkül, hogy az ember ezeket a bizonyos tekintély-teremtő gesztusokat megtegye. Hogy miképpen működnek a tekintély-teremtő gesztusok, ezt pontosan tudjuk, mert elemeztük ezeket, tehát a hierarchikus viszonyok jelzéseit. Pontosán tudjuk, hogy mik ezek, és el is tudnánk játszani. Az ember el tudja játszani, hogy miképpen tudja magát igazán tekintélyes személylété feltornáztatni. De ez engem mindig annyira viszolygatózott, hogy ezt soha nem játszottuk el. Persze nem is tudná az ember rendesen, mert a hazugság meglát-szik egy olyan emberen, aki nem szokott hazudni. És

ez is egyfajta hazugság lenne, mert nem ez az ember stílusa. (Minden embere előtt szereplésnek egyébként az a legfontosabb kulcsa, hogy olyanok legyünk, amilyenek vagyunk, és ne próbáljunk tőlünk idegen szerepeket játszani, legyenek azok bármily kecsesgetőek). Tehát ezt a tanárosdit a mai napig nem játszuk, habár tudjuk, hogy ez bizonyos értelemben megnehezítheti az ember dolgát. De ugyanakkor az általunk választott útnak is nagyon sok előnye van, mert a szerepek rengeteg kalodát raknak az emberre, és ha nem kell ezeket megjátszani, ez könnyebbség, mindenestre ez így nekünk jó.

A fentiekből következően az egyik, ami a minket érintő mester és tanítvány viszonyra jellemző, hogy szerintem nagyon kevés tanítványunk lehet, aki ezt úgy fogalmazza meg, hogy ez egy mester-tanítvány viszony. Mert nem ezt játsszuk, hogy én vagyok a nagymester, ő meg a tanítvány. Csak egyszerűen van az embernek valamiféle hatása. Még azt is meg tudnám mondani, hogy a mi hatásunknak mi a fő összetevője. Az, hogy olyan dolgokról, amelyek mindenkinek jelen vannak a mindennapi élményeiben, csak éppen abban a mindennapi élményében nem gondol arra, hogy milyen összetevői vannak annak a dolognak, mi van „mögötte”. Megtanítani olyan módszereket, amelyekkel el lehet jutni ezekhez a mögöttes összetevőkhöz. Meg a másik esetleg az, hogy mi arra soha nem fordítottunk különösebb hangsúlyt, hogy a saját tudásunk, ismeretanyagunk fölényét éreztessük. (Mert egyébként ez a jellegzetes tanári attitűdök egyike, amikor a tanár azzal ösztönzi a diákot, hogy ott van mögöttem egy ekkora tudás, ami neked még nincsen meg, és tessék azt igenis megtanulni, és engem emiatt tisztelni). Viszont, valószínűleg, ahogy az ember kiterítette a mondandóját, ha nem is hangsúlyozta, akkor is csak ott volt mögötte a műveltségi háttér, amit azért érzékeltek. Annak ellenére, hogy az ember nem erre helyezte a hangsúlyt. És hát valószínűleg ezek azok, amiktől az általad említett tanítványi viszony kialakult. Akik a legtudatosabbak a tanítványaink közül, azok azt mondják, az életszerűség, az hatott a dologban. Hogy azt érezték, hogy ez nem egy íróasztal-tudomány, hanem valóban az életről szól. Ezek, amik hatottak rájuk, mert - és most itt nem akarok kollegát bántani, de - azért a mai egyetemi oktatásban túl nagy arányban van jelen a másodlagos szakirodalom. Az élet valós problémáiból való kiindulás helyett. (Félreértés ne essék, a szakirodalom nagyon fontos, de ha csak ezt az oldalt hangsúlyozzuk, ha csak a szakirodalom-olvasást tanítjuk meg, akkor az adott tudományterület skolasztizálódhat; ha nem az élet, a társadalom valóságos problémái és új jelenségei jelentik a kiindulópontot, akkor a

társadalomtudomány éppen a lényegét, és alapvető társadalmi funkcióját veszítheti el). És még egy. Mi igyekszünk lelkiismeretesen nyúlni a diákok munkáihoz. Tehát, ha ő letesz valamit az asztalra, azt az első betűtől az utolsóig nem csak, hogy átolvasva, de minden, ami abban jó, azt kiemelve, ami meg hiányzik, azt mind igyekszik hozzátenni az ember. Ezt tényleg nagyon komolyan vesszük. Valószínűleg ez is hat a diákokra, mert állítólag ezt sem kapják meg mindenkitől.

M. A.: *Volt-e, van-e valami, ami igazi teret ad nektek, ahhoz, amit csináltok? Vagy elég egy valamilyen szűkös intézményi rendszer, amit valahogy el lehet vagy el kell fogadni, és...*

K. G.: Erre megint kettős válasz van, mert ha az ember egy teljesen optimális világot képzel el magának, akkor valószínűleg valamilyen saját intézményt képzelne el. Ahol nyilván oktatna is, meg kutatna. De ez nem egy bürokratikus rendszerbe tagozódó, hanem teljesen autonóm, független intézmény lenne. Mert a világ persze tele van rengeteg formális, sok esetben teljesen felesleges, bürokratikus szabállyal, s az intézmények – ebből is adódóan – tele vannak állandó lökdösődéssel, hierarchikus „feljebb” törekvéssel, és ez őszintén szólva mindenhol jelen van. Tehát, ha egy optimális világ lenne, az nem ilyen lenne, viszont ha abból indulunk ki, hogy ilyen a világ, akkor azt mondhatjuk, hogy szerencsések voltunk világ életünkben, mert mindig olyan munkahelyen dolgoztunk, ahol végül is hagyták azt csinálni, amit akartunk. Ez óriási dolog, mert nem mindenütt van ez meg. És ráadásul ezzel a kötetlen munkaidővel, amit a kutatóintézet biztosít, az emberek többségéhez viszonyítva nagyon szerencsés, nagyon kiváltságos a helyzetünk. Amit az ember persze választott, mert voltak az életében olyan lehetőségek, hogy egész más pályára forduljon, ahol ez nincs meg, de más meg van. Sokkal több fizetés, meg nagyobb hatalom, meg nagyobb presztízs. De itt a szabadság megvolt, és nekem a szabadság nagyon fontos dolog, és az ilyen típusú munkahelyeken többé-kevésbé szabad életet lehet élni. Nem voltunk sok intézményben, mert nekem a másik nagyon központi értékem a hűség. Tehát én nem szeretek változtatni, hogyha arra nincs ok. Csak azért, hogy változtassak, azért nem. És a hűség azért jó, mert még egy lélektelen intézménnyel kapcsolatban is létrejön bizonyos otthonosság. Ismerem az embereket, vannak, akiket az ember becsül... Kialakulnak ezek, és akkor az ember nem akar változtatni. És végül is, ezért egész életünkben gyakorlatilag

két munkahelyünk volt, ehhez jöttek hozzá a különböző egyetemi oktatási lehetőségek.

M. A.: *60 évesen az ember talán tud arra válaszolni, hogy lett volna-e másik ország, amelyikben hatékonyabb tudott volna lenni vagy jobban szeretett volna élni...*

K. G.: Hát ezt megint rögtön külön kell választani. Olyan ország, ahol az ember hatékonyabb tudott volna lenni, biztos, hogy van. Ahol élnék, olyan biztos, hogy nincs.

M. A.: *Ez a hűséghez...*

K. G.: Biztos, hogy a hűséggel is összefügg, de enél talán még összetettebb és még mélyebb dolog. Ahogy az ember egyre jobban idősödött, nekem egyre fontosabb dologgá vált a hazához való kötődés (bármily tizenkilencedik századiasan is hangzik ez egyeseknek). Mindig fontos volt. Én úgy nőtem fel, hogy a magyar történelem, a magyar irodalom, a magyar kultúra olyan meghatározó, fontos dolog, olyan érzelmi kötődés kicsi gyerekkorom óta, hogy ez nem is kérdéses, ez nem is merül fel, hogy én bárhol máshol tudnék élni. Én egyszerűen nem hiszek abban, hogy ha valaki egy kultúrában felnő, az tökéletesen be tud illeszkedni egy másik kultúrába. Be lehet illeszkedni valahogy, de egyszerűen nincsenek meg azok a dolgok, azok a – kicsit már közhellyé vált Illyés „hajszályökerek”-kifejezése, de nagyon pontos –... szóval, elmégy egy másik kultúrába, az ottaniaknak megvannak az ottani hajszályökereik, és te oda már nem tudsz teljes mélységében beilleszkedni. De nem ez a lényeg, hanem a másik oldala, hogy én elvből nem akarok, nem is tudok, mert az egész gondolkodásom, az egész érzélemvilágom az itt gyökeredzik, és ebbe gyökeredzik. Tehát ez nekem nagyon fontos. Mindig is fontos volt, de az utóbbi években azt látván, hogy ez a globalizáció mennyire veszélyezteti az egyes kultúrákat, és főleg a kisebb kultúrákat (relatíván kisebb kultúra a magyar is, annak ellenére, hogy nem vagyunk kis ország, közepes ország vagyunk a világban, de mindenesetre azok közül való, amelyeket jobban fenyegeti a globalizáció), ezért az utóbbi időben azt is fontosnak tartom, hogy az ember a saját eszközeivel ez ellen próbáljon tenni. Tehát próbálja védeni ezt a kultúrát a globalizációs hatásoktól. Sok évi küszködéssel létrehoztunk egy szakot, aminek az a neve, hogy a magyar kultúra képviselője szak. Ez jövőre indulna el, Kőszegen illetve Szombathelyen lenne. Tehát ezt szeretnénk csinálni, e mögött pontosan ez van, amit mondtam, hogy valamit tenni az ellen, hogy felszívódjunk egy uniformizált globalitásban. Nem hiszek abban, hogy ez bekövetkezhet, de ha nem teszünk ellene, akkor bekövetkezhet.

Ez a szak a Nyugat-magyarországi Egyetemhez tartozna, egyelőre szakirányú (posztgraduális) képzés, ami azt jelenti, hogy már diplomás embereknek lenne két év. De szeretnénk ezt hosszú távon a master fokozatra áttenni. Részben határon túli magyar szervezetek tagjai számára nyújtana fogódzókat ahhoz, hogy hogyan lehet jól képviselni a magyar kultúra értékeit kisebbségi helyzetben, részben magyarországi leendő kulturális diplomáták számára, hogy hogyan lehet az EU-ban vagy külföldön (illetve az idelátogató külföldiekkel való kapcsolatok során) képviselni a magyar értékeket. Harmadrészt meg egy olyan funkciója is lenne, hogyha valaki se ez, se az nem akar lenni, de egységben szeretné látni a magyar kultúra sajátosságait – tehát nem magyar irodalom, magyar történelem, magyar néprajz szak hanem egyben –, hogy mi a magyar kultúrának a legfőbb sajátsága, az itt egyben kapja.

M. A.: *Akkor ezt ti találtátok ki, hogy legyen egy ilyen szak?*

K. G.: Ezt mi találtuk ki. Mivel egyszerűen nem való nekünk irányítói, vezetői és adminisztratív funkció, ezért ebben semmilyen rangot nem akarunk, nem leszünk tanszékvezetők, nem leszünk szakgazdák, semmi ilyesmi. Kialakítottuk a koncepciót, tantervi alapjait, összehoztunk hozzá egy megfelelő oktatói gárdát, meg tanítunk benne.

M. A.: *Gábor, én azt gondolom, hogy ha az ember 60 évesen lát annyit maga előtt, mint amennyinek örülni tud maga mögött, akkor ez ad egy tartást. S ez így van, ahogy Téged, Titeket érzékellem...*

K. G.: Ebben egyáltalán nem tévedsz, mert az ember – az alapkérdésedhez visszakanyarodva – ebben is változik. Mert, nyilván hogy – teljesen jó ide József Attila, „ifjúságom, a zöld vadon” szóképe – az ember fiatal korában nem foglalkozik azzal, hogy mi van még hátra, csak megy előre. Most már az embernek számolnia kell azzal, hogy nyilván kevesebb van hátra, kevesebb van előtte, mint ami már mögötte van. Ez a normális. Ennek ellenére, de hát ez nem rajtam múlik, kb. 25 évet szeretnék még élni. Körülbelül erre a 25 évre vannak terveink. Ezt még ki tudjuk tölteni. A tudományos munkában is van még legalább háromkötetnyi terv, ami még beleférne ebbe a 25 évbe. Hát majd meglátjuk. A tréfás éppen az a dologban, hogy – miközben tudja az ember, hogy úgysem úgy alakulnak a dolgok, ahogy előre elképzeli – amiből kiindultunk ebben a beszélgetésben – mégis csak tervez, és úgy megy az úton, mint aki biztosan tudja, hogy hová érkezik.

Mátyus Aliz